

SUBJECTIVITEIT

Theo de Boer, *Tamara A., Awater en andere verhalen over subjectiviteit*. Amsterdam. Meppel & Antwerpen, Denis, 1993, 208 blz., 690 Bfr. ISBN 90 5352 035 Y

De Amsterdamse filosoof, Theo de Boer, publiceert hier zijn tweede bundel met reeds eerder verschenen geschriften en opstellen; de eerste, *Van Brentano tot Levinas : Studies over de fenomenologie* (Amsterdam, Boom, 1989) werd hier destijds gerecenseerd (*UvM*, vol. 7, nr. 3, lente 1991, blz. 203-206), maar deze tweede verzameling 'papers' is, op enkele bladzijden na uit het laatste opstel, 'Van subjectivisme naar subjecticide', minder technisch of specialistisch; elke min of meer geschoolde lezer — is dit geen pleonasme ? — kan er genoeg aan beleven, omdat de auteur op een ontspannen en rustige manier filosofeert over wat ons in het dagelijkse leven aanbelangt, met name de concrete zin van de subjectiviteit. Deze hoogleraar filosofie aan de Vrije Universiteit maakt zich geen zorgen of zijn collega's hem wel zouden volgen, nee, hij gaat gewoon zijn eigen weg in het vragen stellen en toelichten. Misschien heeft hij maar één vraag : 'wie zijn we eigenlijk ?' en met het stellen van die vraag staat hij niet alleen. Hij weet zich in een ruim gezelschap van auteurs, zoals toneelschrijvers, romanciers, essayisten, wijsgeren en, vooral, dichters. Theo de Boer is niet iemand die in de eerste plaats schrijft wat de andere moeten denken, zeggen of schrijven — zo lopen er helaas nogal wat 'filosofen' rond — maar iemand die naar dichters schijnt te luisteren en voor ons probeert op te schrijven hoe hij ze verstaat en hoe zij volgens hem ons bestaan schijnen te verhelderen. Dit verhelderen plaatst hij in context, en hier laat hij zich inspireren door filosofen die hem hebben doen denken : in de eerste plaats Heidegger, Husserl en Levinas, maar ook Plato, Descartes, Kant, Freud, Gadamer, Sartre, Eliot en Ricoeur. Hiermee sluit hij zich bij een traditie aan waarin de literaire verbeelding een grote rol heeft gespeeld (alleen Descartes, Kant en Husserl, drie grote rationalisten, gefascineerd door het zuivere weten, hebben zich minder door de literatuur laten inspireren). Dit uitgangspunt — denken aan de hand van het geïnterpreteerde kunstwerk — tracht De Boer als volgt te argumenteren : "Een gedicht is naar mijn mening niet alleen een in zichzelf gesloten kunstwerk — wat het in ieder geval ook is — maar tevens een 'uitspraak over het bestaan', om een uitdrukking van Oversteegen te lenen. Een uitleg die speciaal geïnteresseerd is in dit laatste kan men 'hermeneutisch' noemen. Een dergelijke interpretatie heeft niet de pretentie in filosofische taal beter te zeggen wat de dichter in zijn gedicht dichterlijk heeft gezegd. Dit stuk (essay) heeft geen andere ambitie dan de lezer de toegang te vergemakkelijken tot de wereld van dit gedicht van Eliot. Het is geschreven door iemand die van poëzie houdt en die meent er, mede door zijn beroep, iets van begrepen te hebben" (p. 54). Een eis hierbij blijft echter wel dat zo'n interpretatie, zoals De Boer opmerkt, "rekening houdt met het eigen karakter van de poëzie, met het primaat van de verbeelding en gedichten niet ziet als poëtisch verpakte gedachten" (p. 71).

Tegen de achtergrond van deze praktische hermeneutiek van het poëtische kunstwerk leert de lezer ook wat De Boer onder filosoferen verstaat : "Filosofie gaat naar mijn mening over algemene principes, van de werkelijkheid en de samenleving, die voor elk mens van belang zijn. Filosofie is een studium generale" (p. 119). Daarom schuwt de auteur zoveel

mogelijk jargon om niet in een of ander esoterisme te vervallen en toont hij een verwantschap met Heidegger die het denken eerder ziet als "een articuleren en ontvouwen van wat ons reeds op reflexieve wijze bekend is. Het is een verhelderen en verlichten van een voorfilosofische ervaring"; dit impliceert "een precies luisteren en adequaat registreren van dat wat er gebeurt bij het omgaan met en aangedaan worden door datgene wat ons verschijnt (en van het verschijnen als verschijnen : het Zijn zelf)" (p. 87). Maar De Boer is geen heideggeriaanse fundamentalist en onderkent in het filosoferen ook een kritische factor. Sommige begrippen die Heidegger in duistere tijden gebruikt heeft, stemmen tot argwaan. Een filosofie van de discussie en van het menselijk verstaan in het algemeen veronderstelt een reflectie die ruimte schept "waarin de wereld en de medemensen kunnen binnentreden, dat wil zeggen verschijnen *als* het andere en *als* de anderen" (p. 136). Hier komt 'gezond verstand' bij kijken — wat bij De Boer niet gelijkstaat met het 'gebabbel van het men' — dat onderkent dat mens en wereld niet onschuldig zijn. De kritiek leert dat wat de dichter Paul Rodenko 'de onschuld van de schaduwloze aanwezigheid' noemt, "eigenlijk een nooit te benaderen ideaal (is), een limiet" (p. 154). Als de auteur van 'gezond verstand' spreekt, dan bedoelt hij "een verstand dat zijn grenzen ziet en in de politiek in die zin oppervlakkig durft te zijn" (p. 185). Een hang naar diepzinnigheid vindt hij hier bijzonder schadelijk. Een voorbeeld hiervan ziet hij in Heideggers uitspraak dat de milieu-politiek ook maar een '*Tun des Menschen*' is, wat neer komt op 'fout', 'humanistisch' dus en bijgevolg op een 'metafysische' dwaling. Nee, hier is Heidegger voor De Boer een myopische filosoof "die ons altijd en overal wil redden, ook als we het veel beter zonder zijn adviezen kunnen" (p. 185). Politiek hoeft geen doordraven en doorvragen te zijn, maar is in de praktijk grenzen zien van mogelijkheden, waarover overleg gepleegd wordt, om tenslotte tot een compromis te komen, waaraan men zich dan ook houdt. De totalitaire en intolerante verzoeken vindt men toch zo gemakkelijk wanneer men meent dat het in de politiek gaat 'om ons diepste zelf te realiseren'. Dergelijke verzoeken steken ook vaak de kop op in opvoeding en onderwijs (en waar men de twee met elkaar verwart) wanneer men ook daar z'n grenzen niet onderkent. Hier citeer ik heel graag een paar nuchtere opmerkingen van de auteur : "Als een kind niet leren wil, zijn daar altijd plenty redenen voor aan te voeren, ook zonder er een psychiater bij te halen. Maar de verstandige onderwijzer weet dat het niet zijn taak is laatste vragen te stellen. Hij houdt zich gewoon aan de regels van de school. Pas als het mis gaat — en ook daarvoor zal juist hij een oog hebben die de grenzen kent — kan er hulp van buiten bij betrokken worden" (p. 185). De ideologisch gerichte onderwijskundigen zullen het hier wel met de auteur niet eens zijn en zullen stellen dat de leraar preventief-pedagogisch moet ingrijpen, 'opdat er niets mis zou gaan !' Dit is natuurlijk de totalitaire trek van de bemoeizucht van de mateloze mens die zich als een beleidsvoerder opwerpt, in de volmaaktheid van de organisatie gelooft en - om dit geloof te verwerkelijken - alles in het werk zet om het geheel te beheersen. Deze visie, die de eindigheid en de zin voor maat ontbeert, is niet alleen kenmerkend voor de onderwijsorganisatie, maar typeert alle 'social engineering' die niets aan het toeval wil overlaten — 'er is altijd nog iets aan te doen !' Eigenlijk is dit het subject dat (filosofisch) moet sterven; het is niet op *catharsis* uit, maar leidt tot bevangenheid; het "is het kortaangebonden subject dat zijn zelfbepaling angstig bewaakt en zich weert tegen ervaring" (p. 197).

Nogmaals, Theo de Boer heeft rond drie thema's ('hermeneutica', 'politica' en 'anthropologica'), een aardig boek samengesteld dat verdient gelezen te worden, omdat het binnen nuchter opgebouwde analyses en argumenten inzichten en perspectieven een ruimte biedt die verdere overweging waard zijn. Zo'n essayistiek wordt te weinig voor vol aanzien — helaas !

Jacques DE VISSCHER

HISTORICITEIT

Wilhelm Dilthey, *Kritiek van de historische rede*. Amsterdam, Boom & Deurne, Denis 1994, 190 pp., 790 Bfr., 39,50 Hfl. ISBN 90 5352 067 8

Selectieve vertalingen bieden het voordeel, drempelverlagend te werken. Een omvangrijk filosofisch oeuvre is namelijk in de regel geenszins lezersvriendelijk, en vooral dan niet, wanneer het in artikelen, recensies, boekfragmenten, college teksten, correspondentie uitgezaaid is. De onoverzichtelijkheid van zo'n oeuvre, dat eerder als 'Werkstätte' dan wel als 'Werk' wordt beschouwd, staat zijn toegankelijkheid grotendeels in de weg. Bovendien is het nabuurschap van het Nederlandse en het Duitse taalgebied vandaag niet meer van die aard om nog een groot aantal geoefende lezers voort te brengen, die moeiteloos over de culturele Rijnbruggen heen en weer pendelen. Het innerlijk affiniteitsgevoel is weg. Men kijkt naar de andere oever als naar een terra incognita, niet met nieuwsgierige ogen, maar met toenemende lusteloosheid. Anthologieën kunnen ertoe bijdragen, om deze lusteloosheid te keren. De weloverwogen keuze van die teksten, die representatief zijn voor de centrale impuls van het oeuvre, waaraan het als zodanig ontsprongen is en waardoor het in beweging is gebleven, biedt een instapmogelijkheid, een uitnodiging om zich alsnog in het omvangrijker opus in te lezen.

Men kan de selectie van Wilhelm Dilthey's teksten, onder redactie van J. Keulartz en vertaald door W. Oranje, als zo'n uitnodiging beschouwen. Deze selectie vervult geenszins de ambitie, om een Nederlands equivalent te bieden van de *Gesammelte Schriften*, of van een representatief deel van deze Schriften, zoals de door F. Rodi en R. Makkreel verzorgde Engelse vertaling. Meer bescheiden in opzet, valt de keuze op enkele tekstfragmenten uit Band V, VII en VIII van de Dilthey-uitgave : uit de *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, uit de *Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, uit *Das Wesen der Philosophie* en tenslotte uit Band VIII het fragment *Traum*. In chronologisch opzicht biedt deze selectie enkele werkopnames uit Dilthey's middenste en laatste periode; belicht worden op deze wijze achtereenvolgens de kennistheoretische fundering van de geesteswetenschappen, de hermeneutische aanzet tot dit funderingsprogramma en de filosofische wereldbeschouwingsleer. Van een tentatieve reconstructie van Dilthey's kritiek van de historische rede, in de omvang, waarin deze in het *Vorwort* tot Band XIX werd geschetst, is geen sprake. De selectie wekt het interesse voor dit project;